

V MAKSESÜSTEEMID

PANKADEVAHELISTE MAKSETE ARVELDUSSÜSTEEM

Hoolimata euroala arveldussüsteemi TARGET maksete lisandumisest aeglustus viimasel poolaastal reaalarajalises kiirmaksete arveldussüsteemis (EP RTGS) maksete arvu kasv septembri lõpuks 24%ni (vt joonis 1). TARGETiga ühinemise algusest algatasid Eesti pangakliendid keskmiselt 75 eurokiirmakset päevas, Eesti klientidele laekus iga päev keskmiselt seitse TARGETi vahendusel makstud makset.

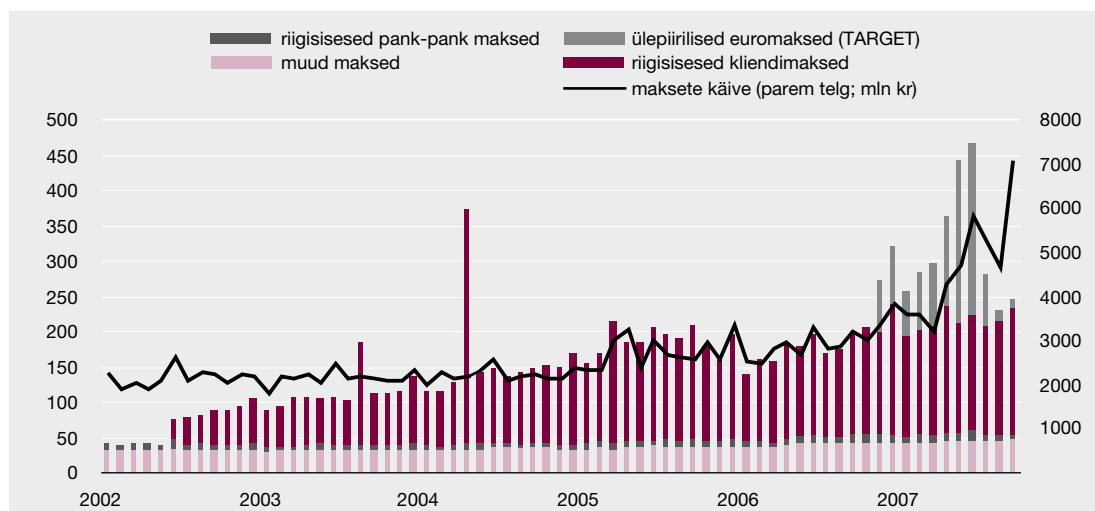
Keskmiselt arveldati EP RTGSis 2006. aasta IV kvartalist 2007. aasta III kvartali lõpuni 306 makset päevas, millest 81% moodustasid kliendimaksed. Pangaklientide poolt algatatud riigisiseste kiirmaksete keskmine suurus oli 4,5 miljonit krooni. Ülepiiriliste euromaksete keskmine suurus oli oluliselt väiksem, jäädes 520 000 krooni tasemele. EP RTGSi vahendusel arveldatud maksete keskmine käive kasvas 52% võrra, ulatudes keskmiselt 4,4 miljardi kroonini päevas. Kui maksete arv on viimasel aastal kasvanud TARGETi tehingute toel, siis maksete käivet on enim kasvatanud va-

luuta ostu-müügitehingud, mille aastakasv kiirenes 140%ni.

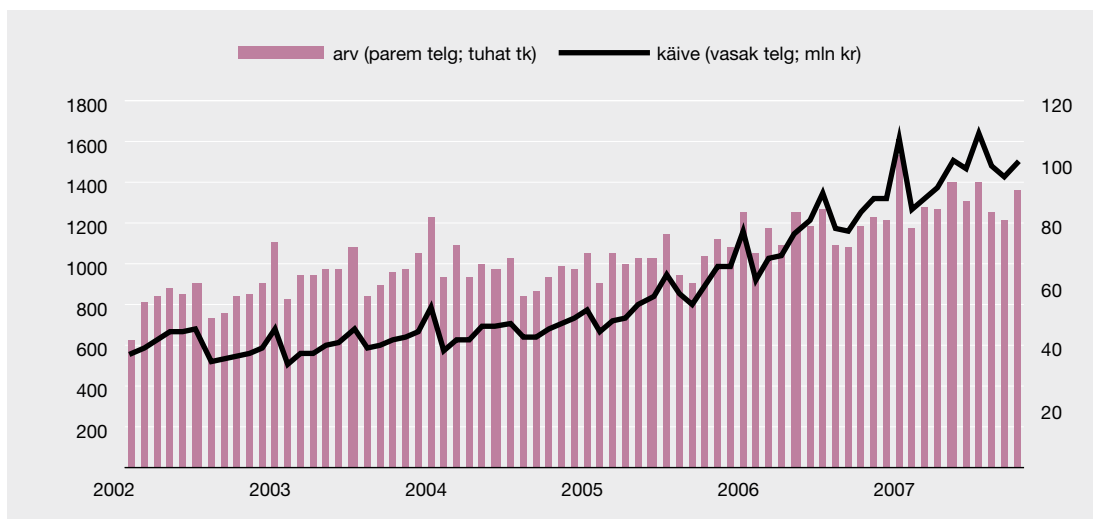
Pankadevahelises tavamaksete arveldussüsteemis ESTAs arveldatud maksete arvu kasv kiirenes III kvartali lõpuks 13%ni ja küündis keskmiselt 87 000 makseni päevas (vt joonis 2).

ESTA keskmine päevakäive kasvas samuti, kuid kasvu kiirus aeglustus septembri lõpuks 28%ni. Aasta keskmine päevakäive oli vaadeldaval perioodil 1,4 miljardit krooni. Tavamaksete arveldussüsteemi vahendusel arveldatavate maksete keskmine suurus kasvas 16 500 kroonini.

Alates 14. juunist rakendab enamik Eesti turul tegutsevaid pankasid **otsekorralduste pankadevahelist riskasutust**, mis tõhustab riigisiseseid pankadevahelisi jaemakseid. Uus teenus võimaldab kliendil teha riigisiseseid otsekorraldusi ka juhul, kui maksja ja saaja arvelduskontod ei asu samas pangas. Pankadevahelise infovahetuse ning makseinfo pakkumise eest vastutab informatsiooni- ja logistika teenuseid osutav AS Itella. Oktoobrikuus tehti 2500 pankadevahelist otsekorralduse alusel algatatud makset.

Joonis 1. EP RTGSis arveldatud maksete arv päevas ja kuu keskmine päevakäive

Joonis 2. ESTAs arveldatud maksete arv päevas ja kuu keskmine päevakäive

MAKSEVAHENDUS

Maksete teostamise keskkond

Jaemaksete keskkonnas ei ole viimase aasta jooksul ootamatuid muutusi toimunud. Eesti maksekeskkond on aastate jooksul väga jõudsalt arenenud ning jõudnud väga heale elektroniseerituse tasemele (vt taustinfo „Eesti maksekeskkonna ja erinevate makseviiside kasutuse rahvusvaheline võrdlus“). TNS Emori maksetavade uuringu tulemused kinnitavad pankade pakutavate makseviiside leviku kasvu. Regulaarmaksete tasumiseks kasutab neid juba 86% Eesti leibkondadest ning samas vaid 48% kasutab ka pangaväliseid kanaleid. Suurima panuse pangateenuste kasutamise kasvu annab pidev püsi- ja otsekorralduste ning internetipanga kasutajaskonna suurenemine, eriti maapiirkondade ja madalama sissetulekuga elanike seas.

Järjepidevalt on kasvanud ka kaardiga maksjate osakaal. Ühtlasi võib täheldada, et see osakaal suureneb eelkõige nendes majapidamistes, kus juba kasutatakse tasumiseks pangakaarti. Samuti on kasvanud pangautomaatide ja pangakaarte aktsepteerivate müügikohtade arv. Septembri lõpus oli kaarte aktsepteerivaid müügikohti peaaegu

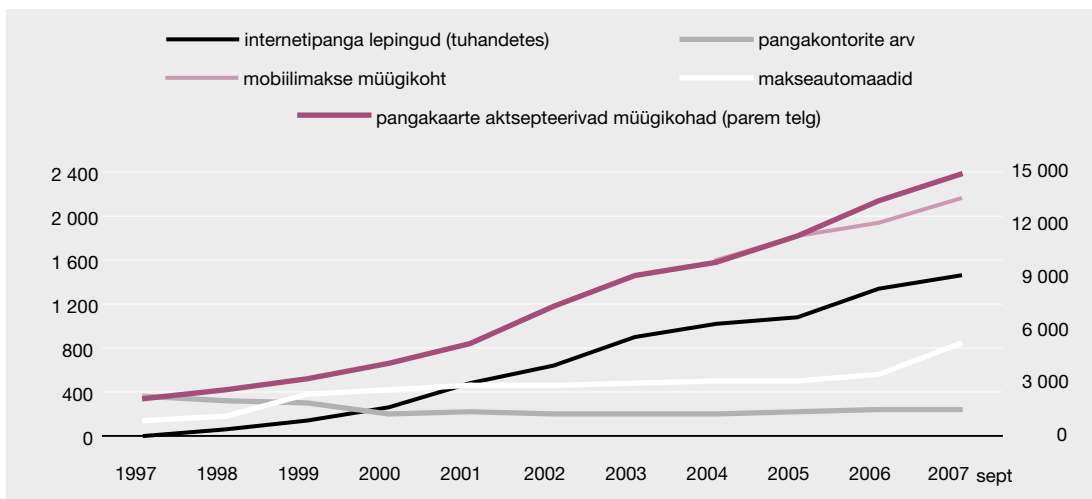
15 000 ning makseautomaatide arv küündis üle 800 (vt joonis 3).

Pankade vahendusel maksmise suureneva populaarsuse üheks põhjenduseks võib pidada seda, et aina rohkem sissetulekuid laekub pangakontole. Üle 18aastastest Eesti elanikest saavad vaid 15% oma sissetuleku sularahas. Peamiselt saadakse sularahas veel pensioni, kuigi ka see tava aina väheneb. Enim on sissetulekute laekumist pangakontole soodustanud maapiirkondades sularahas sissetuleku maksmise langus.

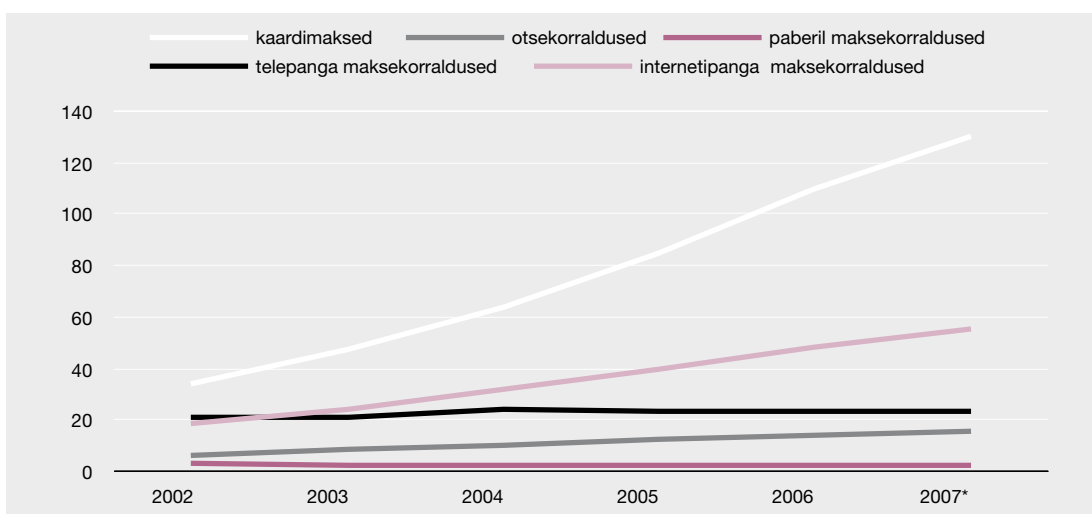
Krediitiasutuste vahendusel teostatavad maksed

Sularahata makseviisidest kasutatakse kõige aktiivsemalt kaardimakseid ja maksekorraldusi, mille osakaal oli vastavalt 56% ja 37% (vt joonis 4). Kõige levinumad maksekorralduse kanalid on interneti- ja telebank, mille vahendusel teostatud tehingud moodustasid vaadeldaval perioodil vastavalt 24% ja 10% kõigist sularahata maksetehingutest.

Kui kõige enam tehinguid sooritatakse pangakaardiga, siis mahult on need tehingud üldjuhul väikesed. Suurem osa sularahata maksetehingutest te-

Joonis 3. Jaemaksete teostamise võimalused Eestis aastate lõikes (perioodi lõpu seisuga)

Joonis 4. Enimkasutatavad makseviisid Eestis (mln tk)

* prognoos

hakse interneti- ja telepanga vahendusel – vastavalt 25% ja 15%. Internetipanga kaudu tehtud tehingute maht kasvas aastaga kõige enam (40%), kuid kiiresti kasvas ka kaardimaksete maht (35%).

Pangakaartide kasutamine

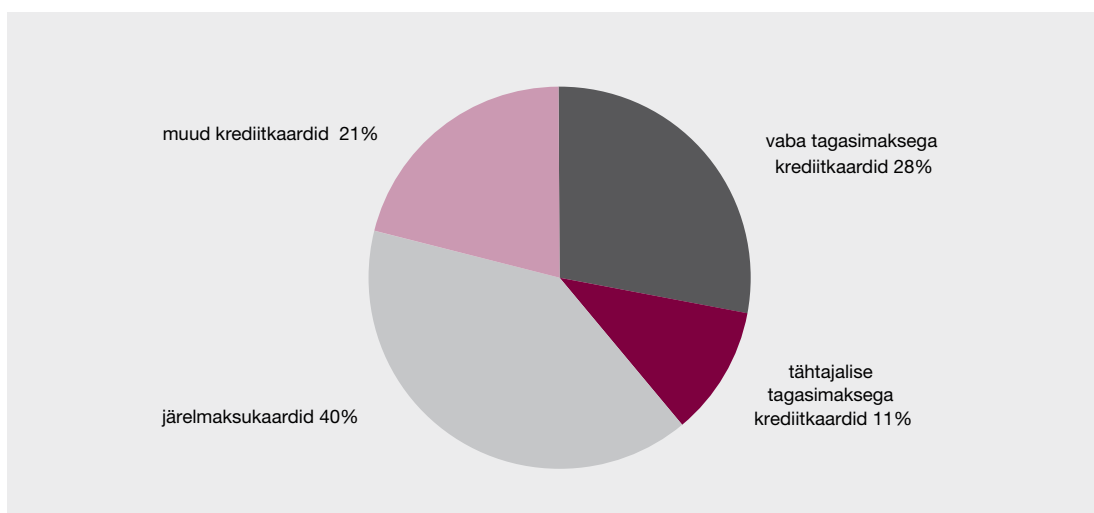
2007. aasta kolmanda kvartali lõpuks olid krediidiasutused väljastanud 1,7 miljonit pangakaarti. Viimase aastaga kasvas pangakaartide arv ligikaudu 10% (2006. aasta 13%). Aktiivselt kasutatavaid pangakaarte (st kaardiga teostati vähemalt

üks maksetehing aruandeperioodi jooksul) oli 74%. TNS Emori uuringust tuli välja, et kaardimaksete sooritamiseks kasutatakse enamasti deebetkaarti, mis on elanikkonna seas ka rohkem levinud.

Deebetkaartide osakaal on viimasel kolme aastal olnud 80% ligil, kaotades iga aastaga paar protsendipunkti krediitkaartide osatähtsuse kasvule. Nii aktiivsete deebet- kui ka krediitkaartide arv on viimasel kolmel aastal püsinud siiski enam-vähem sa-

mal tasemel. Aktiivsed on kõigist deebetkaartidest 80%, samas kui krediitkaartide vastav osakaal on vähenenud 60%lt 54%ni.

Kõige suurema osa krediitkaartidest moodustavad jätkuvalt järelmaksukaardid (vt joonis 5). Populaarsust kaotavad iga aastaga tähtajalise tagasimaksega krediitkaardid, mille osakaal oli septembri lõpus vaid 11%.

Joonis 5. Krediitkaartide osakaal Eestis (2007. aasta septembri seisuga)

EESTI MAKSEKESKKONNA JA ERINEVATE MAKSEVIISIDE KASUTUSE RAHVUSVAHELINE VÕRDLU¹

Maksekeskkonna arengut mõjutavad erinevad tegurid, nagu näiteks minevikus ja täna kasutatavad rahaülekandeviisid, pangakontot omavate elanike osakaal, tehnoloogia areng ja uudse tehnoloogia kasutuselevõtt ning tarbija eelistu-

sed ja mugavus. Tarbija käitumisel on suur mõju makseteenuse osutaja tegevusele ja ka vastupidi – teenuseosutaja pakutavad makseviisid (sh teenuse hind ja reklaam) mõjutavad tarbija käitumist.

¹ Analüüs põhineb Euroopa Keskpanga väljaande Blue Book ja riikide 2006. aastal avaldatud andmetel. Sloveeniat on käsitletud euroalast eraldi, kuivõrd 2006. aastal ta sinna veel ei kuulunud.

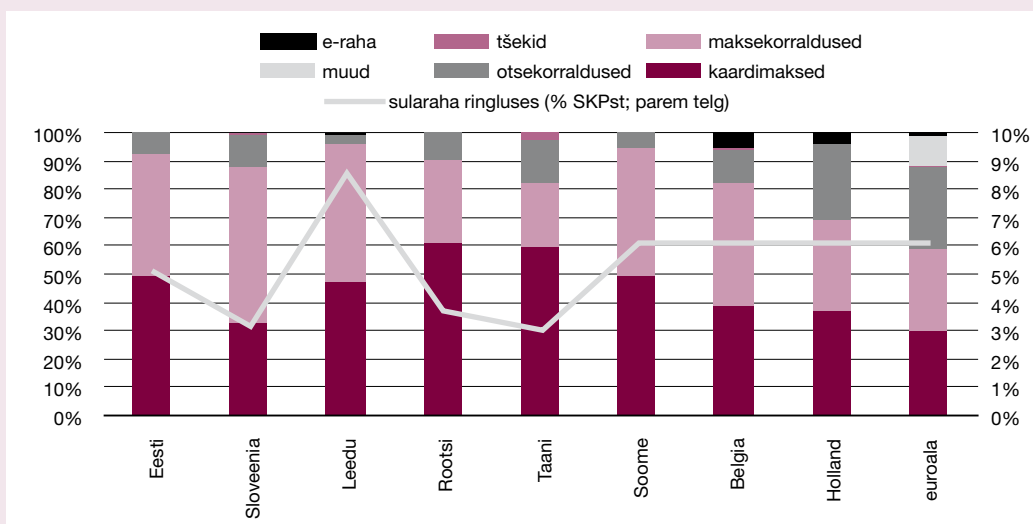
Üldine struktuur

EL-25 riigid jagunevad sularahata makseviiside kasutamise aktiivsuse ja struktuuri järgi erinevatesse gruppidesse. Eesti sarnaneb sularahata makseviiside kasutamisel kõige enam Soome ja Leeduga, kus peamised makseviisid on suhteliselt võrdse osakaaluga kaardimaksed ja maksekorraldused ning otsekorralduste osakaal jääb alla 10% (vt joonis 6). Samasugune makseviiside struktuur on veel Belgias, Sloveenias, Rootsis, Taanis ja Hollandis. Nendes kaheksas riigis on elektroonsete maksete osakaal keskmisest kõrgem.

Kogu euroalal jaguneb kaardimaksete, maksekorralduste ja otsekorralduste osakaal suhteliselt võrdseks. Kõige populaarsem makseviis enamikus riikides on kaardiga maksmine, millele järgnevad makse- ja otsekorraldus. Otsekorralduste aktiivne kasutus on laialdasem Hispaanias, Saksamaal ja Austrias. Enamikus uutes ELi riikides on enim levinud maksekorraldused; näiteks Ungaris, Poolas, Slovakkias ja Lätis on maksekorralduste osakaal vähemalt üle 60%. Küpros

ja Malta erinevad teistest just tšekkide kasutamise poolest – näiteks Malta on üle 50% sularahata maksetehingutest teostatud tšekkidega.

Maksekeskkonda iseloomustab lisaks sularahata makseviisidele ka sularaha osakaal. Analüüsitavatest liikmesriikidest eristub sularaha suure osakaalu poolest selgelt Leedu, kus väljaspool rahaloomeasutusi ringluses olev sularaha moodustab üle 8% SKPst. Seega võib esmapilgul suure elektroonsusetasemega riiki pidada pigem sularahale orienteeritud riigiks. Kõige vähem, alla 4% SKPst, on sularaha ringluses Taanis, Sloveenias ja Rootsis. Sularaha peetakse peamiselt maksevahendiks, aga lisaks on sel veel säästmisfunktsioon. Leedu kõrget sularahataaset võibki seletada erineva säästmisharjumusega. Eestis on sularaha ringluses 5,1% SKPst ning see ei domineeri meie maksekeskkonnas. Sularaha ringluse poolest on Eesti euroala keskmisel tasemel, kus ringluses oleva sularaha osakaal on 6,1% SKPst. Nii sularahata makseviiside struktuuri kui ka sularaha ringluse poolest sarnaneb Eesti enim põhjanaabri Soomega.

Joonis 6. Makseviiside struktuur Eestiga sarnanevates liikmesriikides ja sularaha ringluses väljaspool rahaloomeasutusi

Makse- ja otsekorraldused

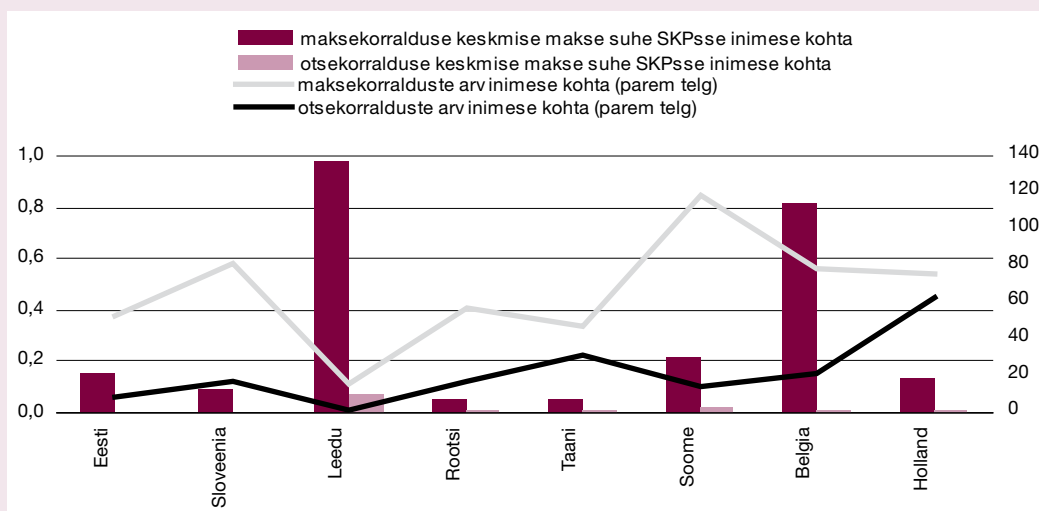
Mis puudutab makse- ja otsekorralduste keskmist makset suhtena SKPsse inimese kohta, siis on vaadeldavate riikide maksetavad suhteliselt sarnased (vt joonis 7). Teistest erinevad Leedu ja Belgia. Belgias on maksekorralduste suhe SKPsse inimese kohta märkimisväärselt kõrgem e-raha laialdasema leviku tõttu. Otsekorraldusi kasutatakse rohkem Hollandis, kus keskmine otsekorraldustehingute arv ühe inimese kohta on vähemalt kaks korda kõrgem kui ülejäänud riikides. Maksekorraldusi kasutatakse tehingute sooritamisel enim Soomes. Leedu jällegi eristub väikse osakaaluga mõlema näitaja puhul.

Pangakaardid ja -automaadid

Pangakaartide arv inimese kohta on kaheksas analüüsitud riigis suhteliselt võrdväärne ehk umbes üks pangakaart inimese kohta (vt joonis 8). Euroopa Liidus on kaardikeskseks riigiks peetud Hollandit, kus ühe inimese kohta on väljastatud ligi kaks pangakaarti. Lisaks on kaardid rohkem levinud Belgias. Eesti sarnaneb väljastatud pangakaartide arvu poolest enim Soomega.

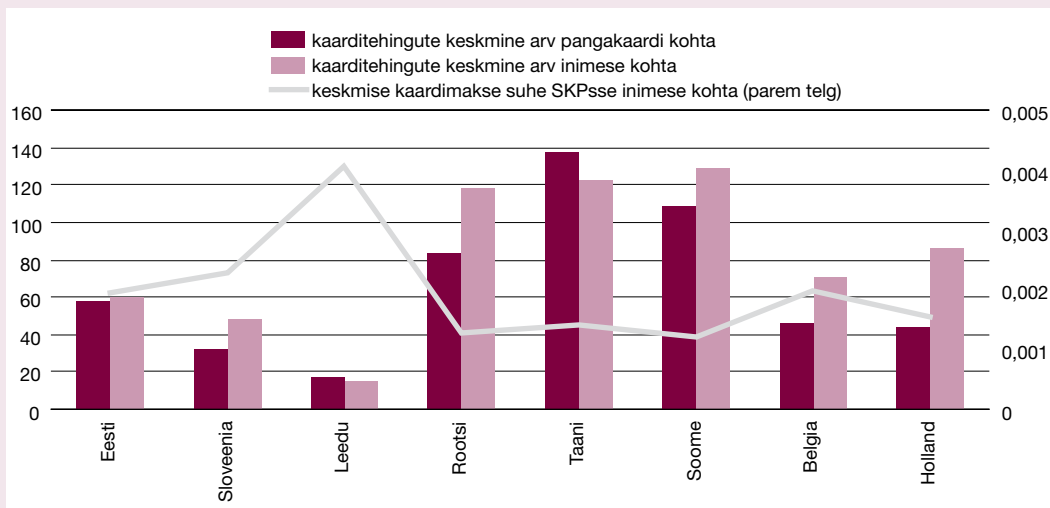
Pangakaardi kasutamine on enim levinud Skandinaavias, kus keskmise kaardimakse suhe SKPsse inimese kohta on madalaim ja kaarditehingute arv ühe pangakaardi kohta vastupidi kõrgeim. Kõige madalam on pangakaardi kasutamiskiivsus Sloveenias ja Leedus. Eesti sarnaneb pangakaardi kasutamise aktiivsuse poolest Belgiaga, kus nii keskmise kaardimakse suhe SKPsse kui ka tehingute arv pangakaardi kohta jäid vaadeldavas valimis keskmisele tasemele.

Üks viis illustreerimaks maksekeskkonna elektroniseerituse taset on võrrelda pangautomaatide arvu kaarditehingute omaga. Soome kesk-panga uuringu² põhjal saab pangautomaatide arvu põhjal määrata kindlaks sularaha kasutuse ulatust ja selle kaardimaksega asendumist. Seda saab aga teha eeldusel, et pangautomaadi peamine funktsioon on sularaha väljastamine. Sellises võrdluses tuleb arenevate riikide maksekeskkonna puhul pangautomaatide ja kaardikasutamise juures välja positiivne seos:

Joonis 7. Makse- ja otsekorralduste kasutamise võrdlus valitud ELi riikides

² Heli Snellman. „Automated Teller Machine network market structure and cash usage”. Scientific monographs, E:38 2006.

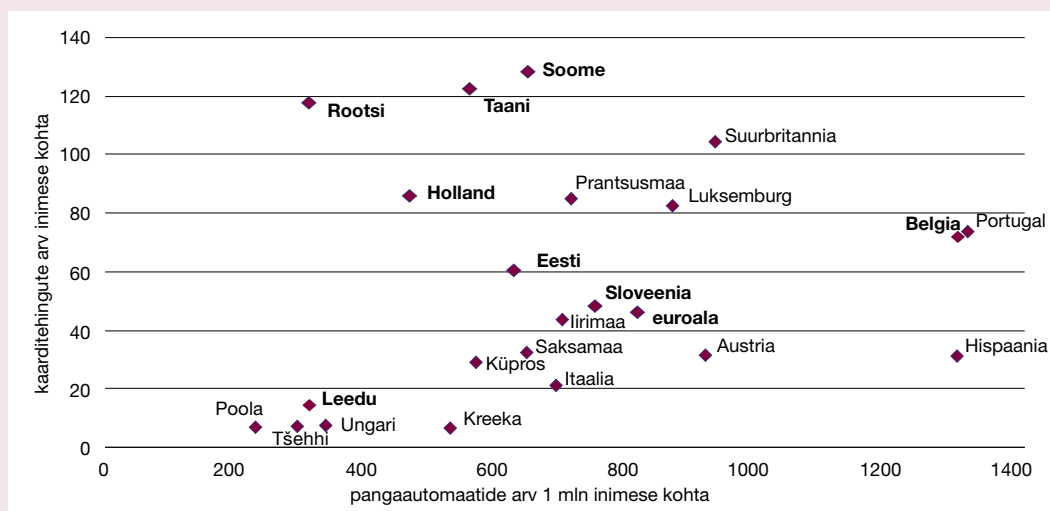

Joonis 8. Pangakaartide kasutamise võrdlus valitud ELi riikides

mida rohkem on pangautomaate, seda suurem on ka kaarditehingute arv (vt joonis 9).

Nendes kaheksas riigis, mis sularahata makseviiside struktuuri poolest sarnanevad Eestiga ja kus maksekeskkond on rohkem arenenud, esineb aga vastupidine negatiivne seos. Ühe näitaja kasvades teine näitaja kahaneb – riikides, kus

tehasse rohkem kaardimakseid, on vähem pangautomaate ja vastupidi. Erandid on Belgia ja Leedu. Belgias on pangautomaatide hulk teistega võrreldes äärmiselt suur, kuid siin tuleb arvestada, et pangautomaatides saab kasutada ka kaardipõhist e-raha. Leedu elektroniseerituse tase on üldiselt madalam, mis tõendab taas sularaha laia levimust. Maksekeskkonna elekt-

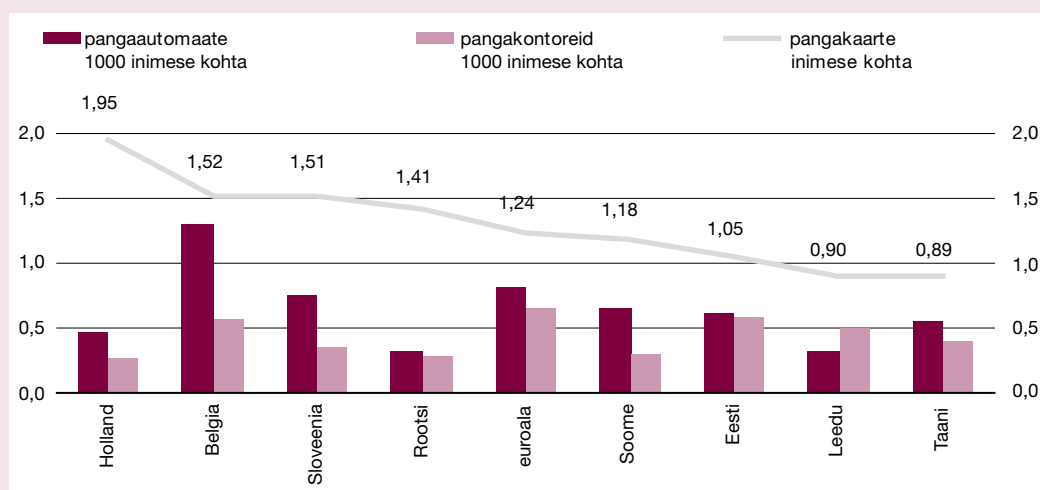
Joonis 9. Pangautomaatide ja kaarditehingute vaheline võrdlus

roniseerituse taseme poolest sarnaneb Eesti Sloveeniaga ja euroala keskmisega.

Lisaks sularahata makseviiside ja kaartide levikule riigis ning kaardikasutamise harjumustele iseloomustab infrastruktuuri **pangakontorite arv** riigis. Kui enamikus vaadeldavates riikides on miljoni inimese kohta ligikaudu 200–400 kontorit, siis Eesti ja Belgia sarnanevad taas üksteisega, kuivõrd nende vastav näitaja küündib 600 ligilähedale (vt joonis 10). Samas on euroala keskmine veel kõrgem ehk 646. Viimased arengusuundumused ELi riikides kinnitavad, et pangakontoreid on hakatud rohkem juurde avama, eriti riikides, kus need on vähem levinud. Teisalt on pangakontori funktsioon arenenud aegade jooksul tasapisi muude eesmärkide suunas – kontorid on muutunud eelkõige keerukamate pangatoodete müügi- ja konsultatsioonipaigaks ning vähendanud sularahaarvelduste ja hoiustamise teenuse pakkumist.

Kokkuvõtteks

Euroopa Liidu liikmesriikide maksetavad on vägagi erinevad. Esineb riike, kus eelistatakse paberil maksekorraldusi elektroonsetele makseviisidele ja maid, kus kaardiga maksmine ei ole populaarne. On riike, kus tšekid on laialt käibel, ning selliseid, kus kasutatakse e- raha. Sularahata makseviiside struktuuri ning väljastatud pangakaartide arvu poolest sarnaneb Eesti kõige rohkem Soomega, pangakaardi kasutamise ja pangakontorite leviku poolest aga rohkem Belgiaga. Maksekeskkonna elektroniseerituse tasemelt on Eesti aga hoopis Sloveenia moodi, jäädes Põhjamaadele alla vaid kaardikasutuse aktiivsuse osas. Liikmesriigiti kohati väga erinev maksekeskkond loodetakse ühtlustada Euroopa ühtse euromaksete piirkonna (*Single Euro Payments Area*, SEPA) elluviimisega. Siinjuures tuleb loota, et Eestis ei toimuks taandarengut või seisakut, vaid et vähem arenenud maksekeskkonnad jõuaksid arengus meile lähemale. Eesti oma seotuse tõttu Põhjamaade pangandusgruppidega jääb ka tulevikus Põhjamaade sarnaseks.

Joonis 10. Pangaautomaatide ja -kontorite ning pangakaartide arv valitud ELi riikides

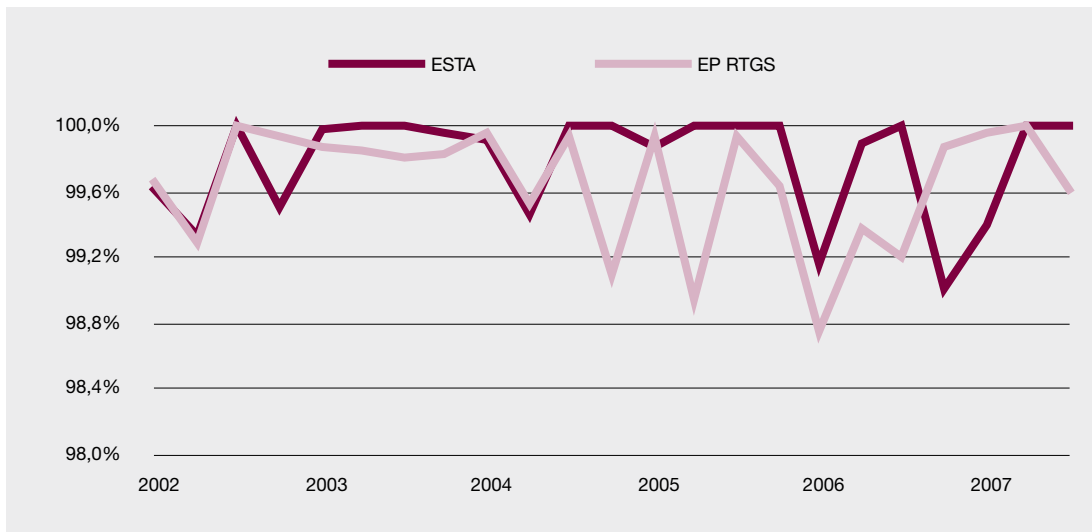
JÄRELEVAATAJA HINNANG

Eestis toimivates arveldussüsteemides ei tulnud viimase poolaasta kokkuvõttes ette selliseid juhtumeid, mis oleksid ohtu seadnud riigi finantssektori stabiilsuse.

Kuigi Eestis toimivate **eriti oluliste arveldussüsteemide** – EP RTGSi ja ESTA – funktsionaalsus ja põhimõtted on üles ehitatud selliselt, et erinevate riskide realiseerumise võimalused on viidud miinimumini, leidsid viimase poole aasta jooksul aset mõningad tõrked (vt joonis 11). EP RTGSis esines viis tõsist tõrget³, mille tagajärjel oli süsteemi töö katkenud 2 tundi ja 44 minutit. ESTAs oli nimeta-

tud ajaperioodil kaks tõsist tõrget, mille põhjustasid versioonivahetuse järgsed tarkvaravead. Esinenud tõrgete tõttu käideldavus ei katkenud ja tõrgete tekkepõhjused on kõrvaldatud. Finantsstabiilsusele tõrked mõju ei avaldanud.

2005. aastal Eesti Panga järelevaataja hinnangus toodud puudus – pankadevahelise otsekorraldus-teenuse puudumine Eesti turul – on alates 2007. aasta suvest kõrvaldatud. Uus teenus aitab tugevdada konkurentsi pangandusturul, avardades väikepankade võimalusi ja suurendades efektiivsust pangaklientidele laiema tootevaliku pakkumise näol.

Joonis 11. Pankadevaheliste arveldussüsteemide käideldavus

³ Riskihalduse protseduurireeglite kohaselt loetakse tõrget tõsiseks, kui intsidendist on haaratud mitmed süsteemiosalised või see toob kaasa talitluspidavuse rakendamise või arveldussüsteemide käideldavuse languse.